

Tetyana Fuderer

University of Zagreb

tfuderer@m.ffzg.hr

ORCID: 0000-0002-3288-909X

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE

NR 29 (2025)

DOI: 10.14746/pss.2025.29.3

Data przesłania tekstu do redakcji: 30.06.2024

Data przyjęcia tekstu do publikacji: 21.11.2024

Suržyk: transformacija predodžbi u ukrajinskoj masovnoj svijesti o miješanom ukrajinsko-ruskom idiomu u kontekstu aktualnih društveno- političkih zbivanja u Ukrajini

ABSTRACT: Fuderer Tetyana, *Suržyk: transformation of perception in the Ukrainian mass consciousness about the mixed Ukrainian-Russian idiom in the context of current socio-political events in Ukraine*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 29. Poznań 2025. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 67–81. ISSN 2084-3011.

The research analyzes the changes in perception about the mixed Ukrainian-Russian idiom (suržyk) in the Ukrainian mass consciousness in the conditions of military aggression of the Russian Federation on Ukraine, which requires a revision of linguistic approaches in its study. The existence of colonial origin concepts of Ukrainian-Russian bilingualism in Ukrainian linguistics, which led to the emergence of numerous mixed speech forms, is explained. The negative attitude towards the mixed Ukrainian-Russian speech forms is interpreted in the context of neo-colonial narratives and external influence on strengthening the conflict in Ukrainian society. The changes in perception of suržyk in the mass linguistic consciousness of Ukrainian society is shown, especially its transformation into one of the markers of Ukrainian identity in the conditions of the war.

KEYWORDS: language situation; language policy; language conflict; mixed Ukrainian-Russian idiom

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). © Copyright by the Author(s).

1. Uvod

Aktualnost ovog istraživanja proizlazi iz potrebe za razradom nove znanstvene paradigme istraživanja onih činjenica ukrajinske jezične stvarnosti koje, budući da se stalno mijenjaju, s jedne strane određuju tipove ukrajinske jezične situacije, a s druge strane u uvjetima ničim izazvane vojne agresije Ruske Federacije na Ukrajinu dobivaju drugačije konotacije u odnosu na one ustaljene u jezičnoj svijesti zbog izlaska na vidjelo ranije skrivenih smislova te ih je potrebno protumačiti na nov način. Takvim jezičnim činjenicama pripada rasprostranjenost miješanih ukrajinsko-ruskih govornih oblika čiji su uzroci u Ukrajini, kao što potvrđuje kontekst rata, često postajali predmet manipulacije tzv. jezičnim pitanjem.

Ciljevi ovog istraživanja sljedeći su:

- 1) analizirati glavne etape u povijesti proučavanja miješanih govornih oblika u ukrajinskom jezikoslovlju, koje su određile skup predodžbi o njima u masovnoj svijesti ukrajinskoga društva;
- 2) sagledati faze sociološke analize problematike miješanih ukrajinsko-ruskih govornih oblika i sažeto prikazati kvantitativne rezultate socioloških istraživanja u vezi s postojanjem tih oblika;
- 3) okarakterizirati promjene stavova o suržyku u jezičnoj svijesti u uvjetima rata.

2. pristupi proučavanju miješanih govornih oblika u ukrajinskom jezikoslovlju

Specifično obilježje ukrajinske jezične situacije, kako pokazuju brojna sociološka i sociolingvistička istraživanja, jest postojanje miješanoga ukrajinsko-ruskog idioma koji se u ukrajinskoj jezikoslovnoj tradiciji naziva *suržyk*. Proces terminologizacije leksema *suržyk* zabilježen je u akademijinom jednojezičnom rječniku ukrajinskoga jezika u kojem se navode dvije definicije: 1) „mješavina zrna pšenice i raži, raži i ječma,

ječma i zobi i sl.; brašno od takve mješavine“¹ i 2) „elementi dvaju ili nekoliko jezika pomiješani umjetno, bez pridržavanja normi standardnoga (književnoga) jezika; nečisti jezik“ (СУМ, Т. 9, 1978, 854). Indikativno je da je u izdanju rječnika iz 70-ih godina prošloga stoljeća, kada se ukrajinsko jezikoslovlje razvijalo prema sovjetskom ideološkom obrascu, druga definicija ovog termina popraćena odrednicama *preneseno*, *razgovorno*. Upravo ove odrednice upućuju na to da se u sovjetsko vrijeme akademsko ukrajinsko jezikoslovlje nije bavilo znanstvenim proučavanjem fenomena suržyka, nego se suržyk kao pojava proučavao isključivo u kontekstu jezične kulture i vezano uz kvalitetu ovladavanja ruskim književnim jezikom koji je bio ključni instrument sovjetske jezične politike (u okviru koncepcije nacionalno-ruske dvojezičnosti). Ukrajinska znanstvenica Larysa Masenko objektivno zapaža da u sovjetskom jezikoslovlju suržyk nije bio predmet proučavanja jer je taj miješani idiom očito proturječio partijskoj tezi o „harmoničnosti“ ukrajinsko-ruske dvojezičnosti i „blagotvornosti“ utjecaja ruskoga jezika na ukrajinski. Čak u razdoblju Gorbatchovljeve perestrojke 1985.–1991., kada se o posljedicama rusifikacije u jezičnom životu saveznih republika počelo naširoko raspravljati u akademskim krugovima i u masovnim medijima, kako ističe znanstvenica, ruski, ali i neki ukrajinski jezikoslovci, koji su se bavili pitanjem jezičnoga planiranja u SSSR-u, negirali su bilo kakvu mogućnost miješanja nacionalnih jezika s ruskim pod njegovim pritiskom (Macehko, 2007, 26). Potrebno je istaknuti činjenicu da prva jezikoslovna promišljanja o miješanim govornim oblicima, koja su se pojavila u radovima ukrajinskih jezikoslovaca 20–30-ih godina prošloga stoljeća (znanstveni opus Ivana Ohienka, Yevhena Tymchenka, Olene Kurylo, Vasylja Simovycha, Romana Smal-Stotskog), kao ni praktični savjeti o njegovanju ukrajinskoga književnog jezika Borysa Antonenka-Davydovycha iz 1970-ih godina, nisu utjecali na akademsko jezikoslovlje sovjetske Ukrajine, nego su se postupno prihvaćali kao dio službene znanstvene paradigme tek nakon proglašenja ukrajinske neovisnosti – istovremeno

1 Prijevodi definicijā i citatā s ukrajinskoga jezika na hrvatski u tekstu su naši (T. F.).

s obnavljanjem prekinute nacionalne jezikoslovne tradicije. Službeno ukrajinsko jezikoslovje kraja 80-ih godina 20. stoljeća oslanjalo se na ideologem o harmoničnoj dvojezičnosti koja se temeljila na teoriji Viktora Vinogradova o „pomoći“ ruskoga jezika nacionalnim jezicima. Zato se tih godina suržyk proučavao u jezikoslovnim radovima kao pojava koja zrcali određene probleme u provedbi široke primjene ruskoga kao jezika međunacionalne komunikacije u SSSR-u. Iz tog je vremena poteklo tumačenje suržyka kao nedovoljno dobroga ruskog jezika koje je ostalo aktualno i tijekom razdoblja neovisnosti, šireći stereotipe u masovnoj svijesti, kao što su: 1) nesposobnost prosječnih govornika da razlikuju pojave jezične interferencije i miješani govor; 2) negativan pristup i odbacivanje od strane prosječnih govornika svakog „drugačijeg“ govora (različitog od vlastitog).

Istraživanja ukrajinskih jezikoslovaca u dijaspori kretala su se u drugom smjeru. Tako je, na primjer, Vasyl Chaplenko koji se bavio problematikom društvenoga porijekla govornikā suržyka, o tome pisao sljedeće:

U ovom ozračju [grada u kojem se govori ruski] za neosviještene Ukrajince (pretežito „zadugare“ koje se u „svakodnevnom životu“ smatra najnižom kategorijom stanovništva) ruski jezik, zato što se njime služe u gradovima i jer njime govori „rukovodstvo“, još uvijek ostaje „dominantan jezik“ i oni, kad jednom dođu u grad ili tvornicu, u skladu s ustaljenim sociološkim zakonom „moralne nadmoći“ jezika dominantne skupine stanovništva, čim prije žele prijeći na taj „bolji jezik“ i s prijezirom se odnose prema svom „pučkom jeziku“ (Чапленко, 1974, 24).

Rječita ilustracija ovog stajališta uspomena je iz osobnog života jezikoslovca:

Kad sam svoju nepismenu sestru seljanku doveo kod sebe u grad, vrlo brzo je počela usvajati razne ruske izraze i počela je čak i sa mnom, profesorom ukrajinskoga jezika i ukrajinskim piscem, govoriti užasnim rusko-ukrajinskim žargonom, uzalud sam joj to zabranjivao, uvjeravao je da ne „izobličuje svoj materinski jezik“: autoritet „dominantnoga jezika“ u uvjetima grada u kojem se govori ruski bio je za nju veći od autoriteta brata profesora (Чапленко, 1959, 26).

Suržyk kao čimbenik ukrajinske jezične situacije našao se u fokusu jezikoslovne analize Yuriia Shevelova (Sherekha). U članku *Tako su nas učili govoriti kako treba* (Так нас навчали правильних проізношень) znanstvenik je isticao da miješani subkod ima ukrajinsku osnovicu:

Ukrajinski jezik, nakon što se nije razvio njegov urbani sleng, iznjedrio je drugu specifičnu pojavu koja je dobila naziv – suržyk, mješavinu ukrajinskoga i ruskoga jezika koju obilježava više ili manje proizvoljna uporaba elemenata jednoga ili drugoga jezika, pri čemu elementi drugoga jezika pojačavaju ekspresivnost izraza. Suržyk ima široku upotrebu, u manjoj se mjeri upotrebljava u gradovima, tipičniji je za selo. To je vitalna pojava i zaslužuje da je se prouči, što se još nije dogodilo u sovjetskoj Ukrajini (Шлепex, 1998, 204–205).

Među prvim znanstvenicima koji su 90-ih godina prošloga stoljeća istraživali suržyk, bila je Oleksandra Serbenska, autorica priručnika rečitoga naziva *Antisuržyk* (Антисуржик):

Danas se riječ *suržyk* počela upotrebljavati i u širem značenju – kao naziv za degradirani, siromašni duhovni svijet čovjeka, za čovjekovu otrgnutost od onoga što mu je blisko, kao naziv za mješavinu ostataka staroga, djedovskoga, i tuđega koje uništava ličnost, nacionalnu jezičnu svijest. (...) Obogaljeni jezik zatupljuje čovjeka, čini njegovo mišljenje primitivnim. (...) Ukrajinski suržyk je opasan i štetan jer parazitira na jeziku koji je nastajao tijekom stoljeća, opasan je jer može promijeniti jezik (Сербенська, 1994, 6–7).

Od druge polovice 90-ih godina 20. stoljeća u ukrajinskom jezikoslovlju ustalio se pristup prema kojem je suržyk – *obogaljen jezik ukrajinskoga seljaštva* – nastao kao posljedica rusifikacije u uvjetima urbane komunikacije uz postojanje niza popratnih psihičkih i duhovno-mentalnih destrukcija ličnosti, koja svoj zavičajni govor prilagođava prestižnom jeziku grada. Upravo se takva koncepcija jezične i društvene dinamike, čiji je suržyk proizvod, čvrsto ukorijenila u ukrajinskoj sociolingvistici i odredila smjerove istraživanja te jezične pojave.

Krajem 90-ih godina 20. i početkom 21. stoljeća objavljen je velik broj radova čiji su autori istraživali miješani subkod s jezikoslovnoga gledišta. Proučavanju ovog problema posvećeni su članci Laade Bilaniuk, Martena Feller, Michaela Fliera, Tarasa Koznarskog, Kateryne Lenets, Laryse Masenko, Vitaliia Radchuka, Olene Rude, Lesie Stavytske, Oleksandra Taranenka, Oresta Tkachenka, Volodymyra Truba. Posebno značenje u određivanju teorijskih okvira i praktičnih postavki za proučavanje ukrajinsko-ruske dvojezičnosti u kojima se počeo promatrati suržyk imali su također članci Sviatoslava Karavanskog, Oleksandra Ponomariva, Nataliie Shumarove. Pojedine aspekte dvojezičnosti proučavali su Bohdan Azhniuk, Valerii Chemes, Oleksandr Cherednychenko, Alla Koval, Mykola Pylynskyi, Yaroslav Radevych-Vynnytskyi, Halyna Yavorska, Svitalana Yermolenko i dr. Nakon osamostaljenja Ukrajine obranjeno je nekoliko doktorskih radova posvećenih problemima jezičnog ponašanja u uvjetima dvojezičnosti. To su istraživanja Romane Besahe, Tetiane Burde, Tetiane Kuznetsove, Tetiane Okunevych, Olene Shynkarenko, Viktorie Tovstenko, Halyne Zymovets, Oleksandra Zubarieva. Proširivanjem makrosociolingvističkih istraživanja suržyk je kao čimbenik ukrajinske jezične situacije postao predmet proučavanja u radovima Iryne Brahe (u kontekstu regionalnih osobitosti jezične stvarnosti regije Sumi), Ivanne Tsar (kao obilježje jezičnoga ponašanja ukrajinske mladeži u uvjetima dvojezičnosti), Oksane Danylevske (u sustavu naivno-lingvističkih predodžbi djece starije dobi), Nataliie Matveieve (kao važno obilježje jezične situacije u Kijevu) te O. Rude (vezano uz istraživanje sociokulturnih mehanizama manipuliranja jezičnim pitanjem).

Na temelju analize radova ukrajinskih jezikoslovaca posvećenih ovoj problematici, može se zaključiti da su se istraživanja suržyka kretala u nekoliko pravaca u čijim su okvirima jezikoslovci pokušavali odrediti pojavu suržyka primjenjujući različite jezikoslovne paradigme.

Kronološki gledano, prvi korpus istraživanja suržyka u kontekstu ukrajinsko-ruske dvojezičnosti vezan je uz jezičnu interferenciju. Počeci tog smjera sežu u razdoblje prije ukrajinske neovisnosti, zato se on razvijao u kontekstu sovjetskoga jezikoslovlja. Razradi općih teorijskih pitanja jezičnih dodira posvećeni su radovi Andriia Biletskog, Stanislava Semchynskog i Yuriia Zhluktenka u kojima su istraženi i opisani mehanizmi međusobnog utjecaja jezika te su izdvojene njegove etape.

Zasebni korpus čine istraživanja suržyka u kontekstu pojave ukrajinskoga prostorječja (svakodnevnoga nenormativnog govora). Radi se o radovima Taranenka, Tovstenko, Truba. Tradicionalno su se temom suržyka bavili i jezikoslovci koji su obrađivali pitanja jezične kulture – Koval, Ponomariv, Yermolenko i dr.

Smjer proučavanja suržyka kao rezultata osmišljene politike rusifikacije produbljuje Masenko koja naglašava da „mehanizam oblikovanja ovoga miješanog idioma povezuje isti [suržyk] s takvim oblicima jezične opstojnosti u kolonijalnim i postkolonijalnim državama kao što su pidžin i kreolski jezici. U vezi s tim, perspektivnim se čini socio- i psiholingvističko proučavanje suržyka unutar pojava jezične hibridizacije kao objekta kreolistike” (Масенко, 2005, 25). Razvijajući ovaj smjer istraživanja ukrajinskih miješanih govornih oblika, u kasnijim radovima Masenko naglašava kako „[p]itanje možemo li sagledavati suržyk kao idiom sličan pidžinima ili kreolskim jezicima ostaje otvoreno” (Масенко, 2011, 10). Jezično-filozofske, sociokulturne i psiholingvističke aspekte funkcioniranja suržyka analizirala je Stavytska. Znanstveni opus lingvistkinje sadržava i radove posvećene analizi stilističkog potencijala suržyka u književnome diskursu.

Međutim, usprkos različitim pristupima u istraživanju ukrajinskih jezikoslovaca, rješenje niza problema vezanih uz funkcioniranje suržyka još uvijek nije pronađeno. Kako ističe Masenko, do danas aktualni zadatak ukrajinistike ostaje definiranje suržyka općenito, njegova valorizacija i određivanje njegova mjesta u sustavu govornih oblika ukrajinskoga jezika (Масенко, 2002, 11–13). Do danas nisu uspostavljeni znanstveni kriteriji na temelju kojih se neki govorni oblik može odrediti kao suržyk, iz čega proizlazi potreba za preciznim razlikovanjem oblika nastalih uslijed interferencije i miješanih govornih oblika, kao i za određivanjem donje granice interferencije iznad koje jednostrani utjecaj ruskoga jezika u dodiru s ukrajinskim uzrokuje konvergentne procese između dvaju jezika (Масенко, 2007, 26). Unatoč povećanju broja znanstvenih publikacija, na aktualnosti ne gubi ni zadatak stvaranja korpusa terenskih istraživanja koja bi mogla poslužiti jezičnom opisu suržyka. Samo opsežan korpus primjera miješanoga ukrajinsko-ruskog govora iz različitih regija Ukrajine, kako naglašava Masenko, može poslužiti kao dovoljan temelj za preciziranje definicija suržyka, utvrđivanje njegovih

jezičnih obilježja, regionalnih i individualnih osobitosti. Stavytska je znanstvenu budućnost istraživanja suržyka vidjela u opisu aktualnoga diskursa pisanog suržykom i njegovih različitih društveno uvjetovanih komunikacijskih ostvaraja i regionalnih varijeteta jer put k iskorjenjivanju ovoga nekodificiranog jezičnog oblika leži u potpori funkcioniranja ukrajinskoga jezika, razvoju vlastitoga ukrajinskog razgovornog jezika i slenga (Ставицька, Труб, 2007, 113). U uvjetima rata aktualnost se tih ciljeva povećala.

3. Miješani ukrajinsko-ruski govorni oblici kao objekt sociološkoga istraživanja

Paralelno s razvojem konceptualnih temelja proučavanja miješanih idioma u ukrajinskom jezikoslovlju iskristalizirao se koncept *SURŽYK* u jezičnoj svijesti. Ulogu posrednika između različitih razina predodžbi o suržyku u masovnoj svijesti imale su sociološke i politološke studije. U vezi s time indikativno je postupno uključivanje pojma *suržyk* u opis demografskih procesa u postsovjetskoj Ukrajini. U određenoj fazi socioloških istraživanja pojam *suržyk* kao jedno od obilježja identiteta postaje sastavni dio ispitivanja odnosno upitnikā.

Jedan od ciljeva sveobuhvatnih socioloških istraživanja na razini cijele Ukrajine, koja je između 1996. i 2003. godine provodio Kijevski međunarodni institut sociologije, bio je odrediti skupine govornika suržyka. Ispitivači su na temelju razgovora održanoga s ispitanicima nakon intervjuā bilježili suržyk kojim se oni služe u govoru. Rezultati provedene analize omogućili su cjelovit pregled raspodjele govornika suržyka prema regijama te su pokazali dinamiku razvoja skupina govornika suržyka u odnosu na govornike ukrajinskoga i ruskoga jezika. Međutim, do početka 2000-ih godina ukrajinski sociolozi nisu uvrštavali pitanja o suržyku u istraživanja koja su se provodila na razini cijele države. Primjerice, Oleksandr Vyshniak primijetio je da je skala za mjerenje jezične komunikacije, čak i u istraživanju iz 2000. godine, predviđala samo tri kategorije – ukrajinski jezik, ruski jezik i drugi jezici. Pojam *miješani jezik, u kojem se upotrebljavaju i ukrajinske i ruske riječi* prvi put je bio upotrijebljen u upitniku nacionalnog istraživanja koje je proveo

Institut sociologije (2006.) i u ispitivanju Centra za društvena i marketinška istraživanja „SOCIS“ (2007.). Rezultati istraživanja potvrdili su da se „gotovo petina građana Ukrajine (...) u obiteljskoj jezičnoj praksi, a 16–18 % u javnoj jezičnoj praksi te kada je riječ o »unutarnjem jeziku« (na kojem govornik razmišlja), služi miješanim narodnim jezikom u kojem se upotrebljavaju ukrajinske i ruske riječi (takozvani suržyk)“ (Вишняк, 2009, 33–34).

Na temelju analize rezultata proširenosti miješanih idioma prema regijama (Centar, Jugoistok), prema tipu naselja (selo, manji grad), prema pripadnosti obrazovnoj skupini (grupe s niskom razinom obrazovanja) Vyshniak zaključuje da je suržyk idiom ukrajinskoga jezika s manjom ili većom primjesom ruskoga leksika (Вишняк, 2009, 34). Međutim, njegov je zaključak odmah pobijen u korpusu narativā takozvanih „branitelja ruskoga jezika u Ukrajini“, što je svojedobno primijetio Oleksii Zaretskyi. Kao manipulaciju jezikoslovac kvalificira sljedeću tvrdnju iz proruskih narativa: „Suržyk se povezuje s ukrajinskim jezikom, zato njegove govornike smatraju govornicima ukrajinskoga jezika, zahvaljujući čemu sociolingvisti povećavaju statističke podatke o govornicima ukrajinskoga jezika“ (Зарецький, 2007, 194–201). U uvjetima rata postalo je očito da je ova teza služila kao propagandni konstrukt kojemu je cilj bilo jačanje pozicija ruskoga jezika zbog provođenja plana neokolonijalnog osvajanja Ukrajine u dugoročnoj perspektivi.

Zaključak o konfliktnom potencijalu koncepta SURŽYK prvi su put obrazložili sudionici projekta INTAS² pod nazivom *Jezična politika u Ukrajini: antropološke, jezikoslovne i daljnje perspektive* (*Language Policy in Ukraine: Anthropological, Linguistic and Further Perspectives*)³, čiji su rezultati objavljeni u zborniku analitičkih materijala *Jezična politika i jezična situacija u Ukrajini: Analiza i preporuke* (Мовна політика та мовна ситуація в Україні:

2 INTAS (The International Association for the Promotion of Cooperation with Scientists from the New Independent States of the Former Soviet Union) je Međunarodna udruga za promicanje suradnje sa znanstvenicima iz novih neovisnih država bivšeg Sovjetskog Saveza.

3 U projektu su sudjelovali znanstvenici iz Austrije, Engleske i Ukrajine koji su istraživali različite aspekte jezične politike i jezične situacije u Ukrajini. Istraživanje se temelji na rezultatima sveukrajinskoga ispitivanja i rasprava u fokus-skupinama održanih u pet gradova: Kijevu, Donecku, Lucku, Lavovu i Odesi.

Аналіз і рекомендації, 2008) koji je uredila Juliane Besters-Dilger. Prema rezultatima masovnoga ispitivanja, gotovo u 10 % naseljenih mjesta većina stanovnika govori suržyk. Istodobno se ispostavilo da je postotak potvrđenih odgovora na pitanje služi li se ispitanik u govoru suržykom znatno manji, samo 3,1 %. Dakle, broj je ljudi koji smatraju sebe govornicima suržyka manji u odnosu na broj onih koji su uvjereni da se u njihovom naseljenom mjestu govori suržyk (МП, 2008, 318). Takav pokazatelj, prema mišljenju sudionika projekta, slikovit je dokaz niskog prestiža miješanoga subkoda jer je očigledno da se više od polovice govornika suržyka srami priznati da se način na koji oni govore može odrediti kao suržyk, a takav je stav obilježje latentnoga sukoba.

Indikativni su rezultati usporedbe proširenosti suržyka u regijama u kojima se govornici služe ukrajinskim i ruskim jezikom: što se veći postotak osoba u regiji služi obama jezicima (podjednako ukrajinskim i ruskim), to je veći postotak onih koji govore suržyk. Tako na primjer, na sjeveru zemlje, gdje se 41,7 % stanovnika služi obama jezicima, suržyk upotrebljava 15,1 % stanovništva. U centralnim regijama u kojima 33,1 % stanovnika govori oba jezika, udio govornika suržyka je 11,6 %. Treće i četvrto mjesto pripada istoku i jugu Ukrajine, gdje se obama jezicima služi 22,7 odnosno 14,1 % govornika, a suržykom – 9,9 odnosno 7,9 %. I napokon, na zapadu Ukrajine govornika suržyka ima najmanje (4,5 %), jer je ondje najmanji udio onih koji se služe u komunikaciji dvama jezicima (4,2 %). Na temelju ovih rezultata sociolingvisti zaključuju da broj govornika suržyka ovisi o zastupljenosti dvojezičnih skupina. Ispitivanje je pokazalo da je upotreba suržyka jako ograničena. Primjerice, iz odgovora na blok pitanja koja su se odnosila na upotrebu jezika u različitim situacijama, može se zaključiti da je upotreba suržyka na razini 6 %. Tako mali postotak može govoriti o tome da ispitanici skrivaju činjenicu da govore suržyk (МП, 2008, 320–321).

4. Promjene u stavovima prema suržyku u jezičnoj svijesti u uvjetima rata

Važnu ulogu u oblikovanju koncepta SURŽYK u masovnoj svijesti imala je književnost. Prema zapažanjima istraživača, u književnim

tekstovima suržyk je prije svega sredstvo stilizacije razgovornoga jezika koje se počelo aktivno koristiti nakon perestrojke kada se jezik beletristike oslobodio izrazite normativnosti i cenzure koja se njegovala u sovjetsko doba. Pojedini jezikoslovci govore o pravom *bumu suržyka* koji se može uočiti u ukrajinskoj književnosti 90-ih godina 20. stoljeća. Tako Tovstenko primjećuje da je aktivna upotreba suržyka kao stilističkoga sredstva postala moguća „(...) kada su nestali cenzura, urednička i dr. ograničenja, a autori su u potrazi za načinom samoizražavanja i maksimalnom objektivnošću zanemarili sve »norme« uključivanja ove jezične mješavine dosad poznate u domaćem književnom stvaralaštvu“ (Товстенко, 2003, 119). Kao fenomen postmoderne situacije u Ukrajini suržyk izaziva zanimanje filozofa i teoretičara književnosti jer, kako ističe Tamara Hundorova,

[t]otalitarna kultura ima stalnu tendenciju prema ekspanziji masovne komunikacije. Jezik postaje normativan, ideologiziran, pretvara se u stereotip, klišej, a individualni govor, s druge strane, postaje pasivan. Totalitarni jezik uklanja iz pravila govornoga ponašanja sniženi, razgovorni stil, jer njegove su značajke spontanost i individualnost. Ukrajinski suržyk, bjeloruska trasjanka hibridni su jezični oblici koji potkopavaju autoritarnost službenoga jezika svojom neslužbenošću, i kolokvijalnošću (Гундорова, 2005, 121; 123).

Istraživači izdvajaju nekoliko oblika utjecaja suržyka na književni jezik. Jedan je od takvih oblika upotreba idioma kao stilističkoga sredstva. Niski prestiž u društvu ne smeta suržyku, dapače, potiče upotrebu ovoga jezičnog podsustava kao ekspresivnoga sredstva kojim se izražava ironija i podrugivanje. Međutim, iako upotreba suržyka u književnome diskursu počiva na načelima estetike postmodernizma i na principima slobode jezične kreativnosti, razlozi široke upotrebe idioma na televiziji drugačije su prirode. Ukrajinski jezikoslovci stalno naglašavaju da je „televizijski“ suržyk manifestacija prikrivene, ali stvarne jezične politike rusifikacije, usp.:

Ne može se zanemariti takav specifično ukrajinski fenomen, koji ne postoji ni u jednoj drugoj zemlji, kao što je uvođenje dvojezičnih

televizijskih emisija. To se ne odnosi samo na situacije spontane dvojezičnosti kada tijekom ispitivanja ili intervju a novinar na pitanje postavljeno na ukrajinskom jeziku dobije odgovor na ruskom. Neke naše televizijske i radijske kuće prakticiraju planirano dvojezično vođenje emisije po uzoru na dijalog Tarapunke i Shtepselja⁴ iz sovjetskih vremena kada dva voditelja naizmjenice izgovaraju svoj tekst na ukrajinskom odnosno ruskom jeziku. Ovome treba dodati brojne slučajeve „nadoštukavanja“ programa na ruskom jeziku fragmentima na ukrajinskom (sportske vijesti, vremenska prognoza, reklame) (Масенко, 2004, 121–122).

U ratu se negativan stav prema suržyku tipičan za publicistički diskurs i masovnu svijest transformirao. Kao ilustraciju navest ćemo citat ukrajinskoga teoretičara književnosti i prevoditelja Rostyslava Semkiva:

On se [suržyk] više ne doživljava kao jezik bolesnoga mozga koji ne može ovladati književnim ukrajinskim jezikom. Suržyk se sve češće doživljava kao regionalni jezik, što on uistinu i jest. (...) Konačno, jezik Slobožanske ili Poltavске regije izjednačio se u pravima s drugim govorima, posebice s elementima galicijskih govora (*Xeŭmcniu...*, 2023).

U uvjetima rata primjećujemo proširivanje pojma *suržyk*. **Negativno konotiranim definicijama** koje su zabilježili ukrajinski jezikoslovci na temelju analize jezične svijesti različitih skupina stanovnika – 1) *suržyk je mješavina ukrajinskoga i ruskoga jezika*; 2) *suržyk je kontaminirani, nečisti jezik*; 3) *suržyk je zaseban, drugi jezik koji nastaje kao posljedica stapanja dvaju jezika ili brisanja granica između jezika*; 4) *suržyk je ne-jezik* – sada se dodaju **pozitivno konotirane definicije**, kao što su: *suržyk je naš jezik* (za razliku od *tudeg*); *suržyk je simpatičan, mio jezik za po doma*; *suržyk je jezik zavičaja, regionalni jezik*.

4 Sovjetsko-ukrajinski dvojac *stand-up* komičara – Yukhym Berezin (Tarapunka) i Yurii Tymoshenko (Shtepsel). Za vrijeme nastupa Shtepsel je uvijek govorio ruski, a Tarapunka suržykom.

5. Zaključak

Dakle, od proglašenja neovisnosti (1991.) do danas u ukrajinskom su se jezikoslovlju ustalile koncepcije o kolonijalnom podrijetlu ukrajinsko-ruske dvojezičnosti koja je dovela do oblikovanja brojnih miješanih govornih oblika koji se mogu objediniti nazivom *suržyk*. Miješani govorni oblici imaju nizak društveni status o čemu svjedoče sociološka i sociolingvistička istraživanja. Istodobno, ovaj jezični idiom ima velik stilistički potencijal, a njegova je aktivna uporaba u suvremenome književnom diskursu tomu dokaz. Negativan stav prema *suržyku* dijelom je određen neokolonijalističkim narativima prema kojima je *suržyk* rezultat loše ovladanosti ruskim jezikom. Na temelju toga, negativan stav u javnoj svijesti u Ukrajini prema milijunima govornika koji su u određenoj mjeri upotrebljavali miješane jezične oblike ili živjeli na području njihove rasprostranjenosti, treba promatrati kroz prizmu jezičnoga sukoba kao manifestacije društvenoga sukoba s obilježjima nacionalnog. U uvjetima rata *suržyk* je postao jedna od odrednica ukrajinskoga identiteta, a negativan stav prema njemu i njegovim govornicima počeo se mijenjati prema pozitivnom, što otvara perspektivu za razvoj nove jezikoslovne paradigme za njegovo proučavanje.

Literatura i izvori

- Вишняк, О. (2009). *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*. Київ: Критика.
- Данилевська, О.М. (2018). Уявлення школярів про суржик у контексті посттопалітарних деформацій мовної ситуації в Україні на початку ХХІ століття. „Вісник Київського національного лінгвістичного університету”, Серія Філологія, том 21, № 2, с. 90–99.
- Зарецький О. (2007). *Українська мова у контексті ситуацій двомовності та багатомовності: європейський вимір*. В: Матеріали XV Міжнародної наукової конференції „Мова і культура” ім. проф. Сергія Бураго. Київ, с. 194–201.
- Масенко, Л. (2002). *Суржик як соціолінгвістичний феномен*. „Дивослово”, № 3, с. 11–13.

- Масенко, Л.Т. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Масенко, Л.Т. (2005). *Українська мова в соціолінгвістичному аспекті: Автореф. дис... д. філол. наук: 10.02.01*. Київ: Інститут української мови НАН України.
- Масенко, Л. (2007). *Суржик у системі розмовних форм побутування української мови*. „Дивослово”, № 12, с. 26–32.
- Масенко, Л.Т. (2011). *Суржик: між мовою і язиком*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- МП – *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. (2008). Ред. Ю. Бестерс-Дільгер. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Сербенська, О. (ред.). (1994). *Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник*. Львів: Світ.
- Ставицька, Л.О., Труб, В.М. (2007). *Суржик: суміш, мова, комунікація*. В: *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*. Ред. Л. Ставицька, Київ: Пульсари, с. 31–120.
- СУМ – *Словник української мови: в 11 томах (1970–1980)*. Т. 9, 1978. Київ: Наукова думка.
- Товстенко, В.Р. (2003). *Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище*. Київ: Інститут української мови НАН України.
- Хейтспіч, суржик та мовна толерантність. Літературознавець Ростислав Семків про мову війни. <https://tinyurl.com/2rfwjsc8>. 16.05.2024.
- Чапленко, В. (1959). *Дещо про мову: Збірка статей*. Нью-Йорк.
- Чапленко, В. (1974). *Мовна політика більшовиків на Україні в 1950–60 рр.* Чикаго: Український Публіцистично-Науковий Інститут.
- Шерех, Ю. (1998). *Так нас навчали правильних проізношень*. В: Ю. Шерех. (1998). *Пороги і заборони. Література. Мистецтво. Ідеології*. 3 томи, т. III, Харків: Фоліо, с. 204–205.
- [Višnâk, O. (2009). *Movna situaciâ ta status mov v Ukraïni: dinamika, problemi, perspektivi (sociologičnij analiz)*. Kiïv: Înstitut sociologії NAN Ukraïni.
- Gundorova, T. (2005). *Pislâčornobil's'ka biblioteka: Ukraïns'kij literaturnij postmodern*. Kiïv: Kritika.
- Danilevs'ka, O.M. (2018). *Uâvlennâ školâriv pro suržik u konteksti posttotalitarnih deformacij movnoï situacii v Ukraïni na počatku XXI stolittâ*. „Visnik Kiïvs'ko-go nacional'nogo lingvističnogo unîversitetu”, Seriâ Filologîâ, t. 21, № 2, s. 90–99.
- Zarec'kij O. (2007). *Ukraïns'ka mova u konteksti situacij dvomovnosti ta bagatomovnosti: êvrops'kij vimir*. V: *Materiali x v Mižnarodnoï naukovoï konferencii „Mova i kul'tura” im. prof. Sergiâ Burago*. Kiïv, s. 194–201.
- Masenko, L. (2002). *Suržik âk sociolingvističnij fenomen*. „Divoslovo”, № 3, s. 11–13.
- Masenko, L.T. (2004). *Mova i suspil'stvo: Postkolonial'nij vimir*. Kiïv: Vidavničij dim „Kiêvo-Mogilâns'ka akademîâ”.
- Masenko, L.T. (2005). *Ukraïns'ka mova v sociolingvističnomu aspekti: Avtoref. dis... d. filol. nauk: 10.02.01*. Kiïv: Înstitut Ukraïns'koi movi NAN Ukraïni.

- Masenko, L. (2007). *Suržik u sistemî razgovornih form pobutuvannâ ukraïns'koï movi*. „Divoslovo”, № 12, s. 26–32.
- Masenko, L.T. (2011). *Suržik: miž movoû i âzikom*. Kiïv: Vidavničij dim „Kiêvo-Mogilâns'ka akademiâ”.
- MP – *Movna politika ta movna situaciâ v Ukraïni: Analiz i rekomendacii*. (2008). Red. Ŭ. Besters-Dil'rer. Kiïv: Vidavničij dim „Kiêvo-Mogilâns'ka akademiâ”.
- Serbens'ka, O. (red.). (1994). *Antisuržik. Včimosâ vvičljivo povoditis' i pravil'no govori-ti: Posibnik*. L'viv: Svît.
- Stavic'ka, L.O., Trub, V.M. (2007). *Suržik: sumiš, mova, komunikaciâ*. V: *Ukraïns'ko-rosijs'ka dvomovnist'. Lingvosociokul'turni aspekti*. Red. L. Stavic'ka, Kiïv: Pul'sari, s. 31–120.
- SUM – *Slovník ukraïns'koï movi: v 11 tomah (1970–1980)*. T. 9, 1978. Kiïv: Naukova dumka.
- Tovstenko, V.R. (2003). *Prostoriččâ v ukraïns'kij movi âk strukturno-funkcional'ne âviše*. Kiïv: Înstytut ukraïns'koï movi NAN Ukraïni.
- Hejtspič, suržik ta movna tolerantnist'. *Literaturoznavec' Rostislav Semkiv pro movu vijnî*. <https://tinyurl.com/2rfwjsc8>. 16.05.2024.
- Čaplenko, V. (1959). *Dešo pro movu: Zbirka statej*. N'û-Jork.
- Čaplenko, V. (1974). *Movna politika bil'sovikiv na Ukraïni v 1950–60 rr*. Čikago: Ukraïns'kij Publicistično-Naukovij Înstytut.
- Šereh, Ŭ. (1998). *Tak nas navčali pravil'nih proiznošenij*. V: Ŭ. Šereh. (1998). *Porogi i za-porižžâ. Literatura. Mistectvo. Îdeologii*. 3 tomi, t. III, Harkiv: Folio, s. 204–205.]

- TETYANA FUDERER is a full professor of Ukrainian Language at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. She graduated in the Ukrainian Language and Literature and the Russian Language and Literature from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and gained her PhD on Sociolinguistic Phenomenon of the Surzhyk. She is the author of three monographies in the field of the sociolinguistic situation in Ukraine. Her research interests are centered around Ukrainian language situation and policy, Ukrainian-Croatian and Ukrainian-Russian cross-linguistic parallels.